

Urszula GajewskaUniwersytet Rzeszowski
ORCID: 0000-0002-0940-690X**FORMUŁY METATEKSTOWE PODKREŚLAJĄCE
WAŻNOŚĆ WPROWADZANYCH TREŚCI
(NA PRZYKŁADZIE ENCYKLIK JANA PAWŁA II)**

Genologiczna złożoność i niejednorodność encyklik Jana Pawła II upoważnia do określenia ich mianem naukowo-kaznodziejskiej katechezy w formie listu [zob. np. Gajewska 2017: 61]. Inicjalne i finalne elementy tych uroczystych papieskich wypowiedzi noszą wyraźne znamiona gatunkowe listu pasterskiego¹. W ich strukturę wkomponowane są gatunki kultowe: modlitwa i błogosławieństwo. Wielostronicowa część zasadnicza encyklik Jana Pawła II to kontaminacja naukowej rozprawy teologiczno-filozoficznej (jako gatunku dominującego), katechezy i kazania.

Gatunkowymi dominantami omawianych dokumentów kościelnych są naukowość i perswazyjność. Z tych dwóch fundamentalnych, stanowiących pozorną sprzeczność i stylistyczny paradoks, kategorii wypływają wszystkie wyznaczniki gatunkowe interesujących nas tekstów. Encyklikę jako gatunek konstytuują bowiem na wszystkich poziomach gatunkowej organizacji środki językowe typowe zarówno dla wypowiedzi naukowych, jak i katechetycznych oraz kaznodziejskich.

Charakterystycznym strukturalnym wyznacznikiem gatunkowym encyklik Jana Pawła II jest różnorodna i mocno rozwinięta metatekstowość, obejmująca swym zasięgiem zarówno miejsca graniczne tekstu, jak i jego wewnętrzną przestrzeń. Badane teksty papieskie to teksty silnie zintelektualizowane, cechujące się wysokim stopniem spójności formalnej i logiczno-treściowej. O zrozumiałości, przejrzystości, dialogowości i komunikatywności tych oficjalnych i uroczystych dokumentów kościelnych decyduje obecność w tkance tekstu licznych, zróżnicowanych formalnie i funkcjonalnie formuł metatekstowych. Umożliwiają one gatunkową

¹ Status genologiczny listów pasterskich stał się przedmiotem obszernych analiz w opracowaniu K. Skowronek [2006].

identyfikację encyklik, służą komentowaniu (interpretacji) papieskiej wypowiedzi oraz jej ustrukturyzowaniu poprzez nazywanie i wydzielanie jej znaczeniowo-kompozycyjnych komponentów. Interesujące jest, że metatekstowy służą również perswazyjności badanych tekstów. Tezę tę w szczególności należy odnieść do metatekstowych konstrukcji modalnych i pierwszoosobowych.

Jak pokazują badania, do używanych przez Jana Pawła II w encyklikach formuł metatekstowych należą zarówno konstrukcje specyficzne dla tekstów naukowych, jak również wyrażenia charakterystyczne dla kaznodziejstwa i katechezy.

Przedmiotem rozważań i analiz w niniejszym artykule stały się eksplicytne formuły metatekstowe podkreślające ważność wprowadzanych informacji. Zasadniczą funkcją tego typu metatekstów jest interpretacja i ocena zawartości tekstu głównego. Używając takich konstrukcji, nadawca sygnalizuje, zaznacza i przekonuje, że wprowadzane w tym momencie treści są z określonych względów poznawczych i religijnych ważne oraz istotne. Materiał do badań zaczerpnięty został z wszystkich czternastu encyklik polskiego papieża.

Kategoria metatekstu, nierozzerwalnie związana z genologią lingwistyczną, obejmuje swym zasięgiem wiele różnorodnych zjawisk językowych. Tym niezmiernie interesującym, a zarazem bardzo kontrowersyjnym (ze względu na pojęciową nieostrość) zagadnieniem zajmowali się między innymi A. Wierzbicka [1971], M. Grochowski [1983], W. Maciejewski [1983], M. Kawka [1990], K. Ożóg [1990], S. Mikołajczak [1991], A. Duszak [1998], A. Starzec [1999], B. Witosz [2001], U. Gajewska [2004], J. Wajszczuk [2005], J. Labocha [2008], Z. Czapiga [2008], A. Charciarek [2010], D. Piekarczyk [2013].

Uznając, że metatekst jest najbardziej podstawowym mechanizmem spójności logiczno-treściowej i pragmatycznej, jest tym elementem wypowiedzi, w którym najbardziej eksplicytnie wyrażona zostaje intencja nadawcy i jego zamiar komunikacyjny. Definiując zjawisko, należy stwierdzić, że metatekst to kategoria tekstowa silnie nacechowana pragmatycznie, to element naddany tekstu, funkcjonujący z woli nadawcy w jego drugiej linii, równoległej do linii tekstu przedmiotowego, informujący o sposobie organizacji tekstu lub będący swoistym, szeroko pojętym komentarzem do zawartości głównej wypowiedzi. Komentarz ten może przyjąć formę szczegółowej informacji o strukturze problemowej wypowiedzi lub może być jej interpretacją (charakterystyką prawdziwościową albo oceną, wartościowaniem – jak w przypadku analizowanych w tym opracowaniu metatekstów) [por. Gajewska 2004: 29–30].

Rozpoczynając analizę wskazanych w tytule formuł metatekstowych, należy przyjąć, że uznanie przez nadawcę danych informacji za ważne oraz stwierdzenie konieczności i potrzeby ich wprowadzania, a także zaakcentowania i wyodrębnienia w tekście jest rezultatem przeprowadzonego przez papieża wartościowania, uwzględniającego kryteria poznawcze i religijne. Pełniona funkcja zwierzchnika Kościoła, sprawowanie nad nim władzy nauczycielskiej, duszpasterska troska o los

całego świata i poszczególnego człowieka, posiadana wiedza oparta na Biblii, Tradycji i dotychczasowym nauczaniu Magisterium, upoważniają do uznania danych treści za istotne i szczególnie godne uwagi.

Przeprowadzone badania wykazują, że wśród konstrukcji metatekstowych podkreślających ważność wprowadzanych informacji należy wyróżnić:

1. Formuły, w których sygnalizowanie ważności jest funkcją jedyną

Tę funkcjonalno-znaczeniową grupę analizowanych metatekstów tworzą:

1.1. Formuły modalne

Są to wypowiedzi wyrażające modalność powinnościową, deontyczną, zogniskowane wokół predykatywów (leksemów normatywnych)²: *trzeba, należy, nie należy, nie wolno, nie można* i czasowników oznaczających mówienie oraz procesy mentalne. Oto przykłady:

trzeba/należy podkreślić, że...
 trzeba/należy zaznaczyć, że...
 należy zwrócić uwagę na/że...
 trzeba/należy zauważyć, że...
 trzeba/należy powtórzyć, że...
 trzeba/należy przypomnieć, że...
 trzeba wspomnieć, że...
 trzeba/należy dodać, że...
 trzeba/należy pamiętać, że...
 nie należy zapominać, że...
 nie wolno zapominać, że...
 nie można przemilczeć faktu, że...
 nie można zapominać, że...

Jak podkreślają badacze [Rytel 1982: 83–90; Jędrzejko 1987: 26–28; Laskowska 1992: 56–60], w semantykę wypowiedzi modalnych deontycznych oraz wypowiedzi imperatywnych wbudowane jest wartościowanie, a więc zalecenie, czy zakaz jest jego następstwem. E. Laskowska [1992: 57] stwierdza, że o obecności czasownika aksjologicznego wśród innych cech predykatów modalnych deontycznych decyduje możliwość dopisania do zdań przez nie konstytuowanych formuły „bo to jest dobre/złe / potrzebne, korzystne, sprawiedliwe /; trzeba to zrobić, bo to jest dobre z określonych powodów”. Wypowiedzenia imperatywne określa autorka jako zdania implikujące sąd wartościujący [1992: 88]. D. Zdunkiewicz-Jedynak

² O słownictwie normatywnym pisali m.in. P. Kupiszewski [1988] i D. Zdunkiewicz-Jedynak [1996: 54–61].

[1996: 54] z kolei pisze, że wypowiedzi wykorzystujące słownictwo normatywne, bliskie znaczeniowo wyrażeniom imperatywnym, pozwalają mówiącemu wyrazić przekonanie, że dobrze jest, aby zaszedł stan rzeczy przez nie komunikowany, a złe będzie, jeśli do niego nie dojdzie.

W językoznawczych rozważaniach nad modalnością podkreśla się jej złożony charakter, jest ona traktowana nie tylko jako kategoria zdaniowa, ale również jako kategoria tekstowa. Postrzega się ją jako złożoną kategorię semantyczno-gramatyczno-pragmatyczną i utożsamia z intencją komunikacyjną [Łapa 2004: 140]. R. Łapa, opisując predykatywne wyrażenia modalne z bezokolicznikiem w homiliach i przemówieniach Jana Pawła II, pisze, że w ich strukturze semantycznej sprawca modalności jest charakteryzowany przez dwa komponenty: władzę oraz wolę i ocenę wartościującą. Władza określa miejsce, jakie w hierarchii społecznej zajmują uczestnicy akcji. Ponadto wskazuje na wiedzę i autorytet moralny osoby mówiącej. Jeśli sprawca modalności formułuje nakaz, radę lub zakaz, to chce, aby odbiorca modalności wykonał akcję sformalizowaną w bezokoliczniku albo aby jej nie podejmował. Wola, którą komunikuje sprawca modalności, zakłada wartościowanie potencjalnej akcji. Potencjalna akcja może być dobra albo zła dla odbiorcy modalności bądź dla jej sprawcy, bądź też ze względu na jakieś inne okoliczności. Element wartościujący wpisany w strukturę semantyczną wyrażen modalnych służy perswazji. Opiera się ona na wartościowaniu, w którym zawarta jest swego rodzaju imperatywność.

Nie ulega zatem wątpliwości, że wyrażające wysoki stopień kategoryczności analizowane modalne formuły metatekstowe oraz przedstawione niżej wypowiedzi imperatywne są nacechowane perswazyjnie. Ich impresywność polega na wywoływaniu zamierzonych i pożądaných przez nadawcę zachowań mentalno-komunikacyjnych. Skoncentrowanie, a także zintensyfikowanie uwagi odbiorcy na konkretnych informacjach dzięki zaakcentowaniu ich ważności oraz wartościowości bez wątpienia jest działaniem strategicznym decydującym o prawidłowym i poprawnym odbiorze przekazywanych w encyklikach treści, nierzadko mocno złożonych intelektualnie.

Mówiąc o tym zjawisku zbliżania się chrześcijan do filozofii, **trzeba** jednak **przypomnieć**, że zachowywali oni zarazem ostrożność wobec niektórych innych elementów kultury pogańskiej, takich na przykład jak gnoza (FR, 37).

W tym kontekście **należy** w sposób zasadniczy **podkreślić**, że cały system pracy trzeba tak organizować i dostosowywać, aby uszanowane były wymogi osoby i formy jej życia, przede wszystkim życia domowego, z uwzględnieniem wieku i płci (LE, 19).

Należy zwłaszcza **pamiętać**, że istnieje tylko jedna prawda, choć wyraża się ona w formach, które noszą znamię historii, a ponadto są wytworem ludzkiego umysłu zranionego i osłabionego przez grzech (FR, 51).

Nie można zapominać, że zasadniczy kryzys ustrojów, które chcą uchodzić za formę rządów czy wręcz za dyktaturę robotników, rozpoczął się wielką akcją protestu, podjętą w Polsce w imię solidarności (CA, 23).

1.2. Formuły imperatywne

Formuły te, podobnie jak konstrukcje zaprezentowane wyżej, skoncentrowane są wokół czasowników mówienia i czasowników oznaczających czynności umysłowe. Nie są one zbyt licznie reprezentowane w encyklikach Jana Pawła II, stanowią najmniejszy odsetek zebranych egzemplifikacji. Spójrzmy na przykłady:

przypomnijmy, że...
nie zapominajmy, że...
powtórzmy, że...
podkreślmy, że...
zauważmy, że...

Właśnie dlatego – **powtórzmy** – należy odrzucić jako błędną opinię, która uważa za niemożliwą ocenę moralną świadomych wyborów pewnych zachowań lub określonych czynów jako moralnie złych ze względu na ich rodzaj, jeśli nie uwzględni się intencji, która kierowała ich wyborem lub całokształtu przewidywalnych konsekwencji, jakie dany akt ma dla wszystkich zainteresowanych osób (VS, 82).

Temat rozwoju i postępu nie schodzi z ust, tak jak nie schodzi ze szpalt dzienników i publikacji we wszystkich językach świata. **Nie zapominajmy wszakże, iż** w tym temacie zawiera się nie tylko twierdzenie i pewność, zawiera się również pytanie i niepokój (RH, 15).

1.3. Formuły stricte wartościujące

Wśród tego typu konstrukcji metatekstowych wyróżnić należy:

1.3.1. Formuły z predykatywami *warto*, *wypada*, *nie sposób*, *trudno ogólnie* podkreślającymi wartościowość i ważność wprowadzanych treści:

wypada zwrócić uwagę, że...
wypada przypomnieć, że...
wypada podkreślić, że...
wypada dodać, że...
warto przypomnieć, że...
warto dodać, że...
warto podkreślić, że...
warto zauważyć, że...
warto zaznaczyć, że...
nie sposób nie wspomnieć, że...
nie sposób nie zauważyć, że...

trudno nie zauważyć, że...
trudno pominąć milczeniem, że...

Jak widać, jądro strukturalne zaprezentowanych konstrukcji tworzą wartościujące predykaty *wypada*, *warto*, *trudno*, *nie sposób* i, podobnie jak w przypadku wcześniej omówionych metaoperatorów, *verba sentiendi* i *verba dicendi*.

Trzeba w tym miejscu wspomnieć, że konstrukcje z predykatywami *wypada*, *nie sposób* są charakterystyczne bardziej dla wypowiedzi kaznodziejskich i katechetycznych aniżeli dla naukowych.

Warto podkreślić, że w takiej relacji międzyosobowej głównym przedmiotem poszukiwania nie są prawdy dotyczące faktów ani prawdy filozoficzne. Szuka się raczej prawdy o samej osobie: tego, kim się jest i co ujawnia z własnego wnętrza (FR, 32).

Trudno wszakże **nie zauważyć, iż** bardzo często *programy, które biorą początek w idei sprawiedliwości*, które mają służyć jej urzeczywistnieniu we współżyciu ludzi, ludzkich grup i społeczeństw, *ulegają w praktyce wypaczeniu* (DiM, 12).

Za pomocą metatekstów zaprezentowanych w punktach 1.1–1.3.1 nadawca-papież zwraca uwagę odbiorcy na wprowadzane właśnie informacje, tym samym wyodrębnia je z całości, implicytnie zaznacza i podkreśla, że są one z określonych powodów istotne i ważne, że czytelnik powinien na nich bardziej niż na innych skoncentrować swoje myśli, że nie wolno mu ich przeoczyć, że trzeba i należy je znać, aby w pełni zrozumieć prowadzone rozważania, aby całkowicie zaakceptować zaprezentowaną interpretację rzeczywistości i przeprowadzoną argumentację.

1.3.2. Formuły z przymiotnikami i frazeologizmami aksjologicznymi, eksplicytnie wartościującymi wprowadzane treści

Ośrodkami strukturalnymi analizowanych konstrukcji są dodatnio waloryzujące przymiotniki *znamienny*, *istotny*, *znaczący* oraz frazeologizmy: *godny uwagi*, *zasługiwać na szczególne podkreślenie*:

godny uwagi jest fakt, że...
znamienne, że...
rzecz znamienna, że...
jest rzeczą znamienną, że...
istotne jest, że...
jest rzeczą istotną, że...
znaczący jest fakt, że...
nie bez znaczenia jest fakt, że...
zasługuje na (szczególne) podkreślenie fakt, że...

Zasługuje dalej na podkreślenie fakt, że do upadku tego „bloku”, czy imperium doprowadza prawie wszędzie walka pokojowa, która posługuje się jedynie bronią prawdy i sprawiedliwości (CA, 488).

Godny uwagi jest fakt, że jeszcze około X wieku, w czasach św. Wacława, istniało silne przenikanie się elementów obu porządków i daleko idąca symbioza obu języków używanych w liturgii: słowiańskiego i łaciny (SA, 23).

Nie bez znaczenia jest fakt, że szczególną inspiracją dla myśli filozoficznej, wyznaczającej jej kierunek od ponad dwóch tysięcy stała się śmierć Sokratesa (FR, 26).

Używając tego typu konstrukcji, nadawca w bezpośredni sposób interpretuje i ocenia wprowadzane w danym momencie treści. Jest przekonany i informuje o tym odbiorcę, że są one warte zainteresowania, ciekawe, godne uwagi, a dzięki temu stanowią ważny element prowadzonych rozważań.

1.4. Formuły pierwszoosobowe

Są to emocjonalnie nacechowane konstrukcje zawierające w swej strukturze czasowniki modalne *musieć*, *chcieć* lub wolitywny czasownik *pragnąć* oraz znane nam czasowniki myślenia i mówienia. Eksplicytnie ujawniają one sądy, przekonania, intencje, myśli i uczucia nadawcy:

powtarzam raz jeszcze, że...
 chciałbym przypomnieć, że...
 uważam za swój obowiązek podkreślić, że...
 muszę przypomnieć, że...
 muszę podkreślić, że...
 pragnę zwrócić uwagę, że...
 pragnę przypomnieć, że...
 pragnę z całą mocą przypomnieć, że...
 pragnąłbym szczególnie podkreślić, że...
 pragnę wyraźnie podkreślić, że...

Pragnę zatem przypomnieć, że obowiązuje i zawsze będzie miała moc prawną w Kościele norma, jaką Sobór Trydencki skonkretyzował surowe napomnienie apostoła Pawła, potwierdzając, że w celu godnego przyjęcia Eucharystii „ci, którzy świadomi są ciężkiego grzechu, jakkolwiek sądziliby, że za niego żałują, o ile mogą mieć spowiednika, powinni najpierw odbyć sakramentalną spowiedź” (EE, 36).

Właśnie w świetle tego stwierdzenia **uważam za swój obowiązek podkreślić** – podobnie jak przypominałem o potrzebie odzyskania przez teologię właściwej relacji z filozofią – **że** również filozofia powinna dla dobra i dla postępu ludzkiej myśli odbudować swą więź z teologią (FR, 101).

Również Sobór Watykański II wypracował bardzo bogate i płodne nauczanie dotyczące filozofii. Zwłaszcza w kontekście niniejszej Encykliki **muszę przypomnieć, że** cały rozdział *Gaudium et spes* stanowi swoiste kompendium antropologii biblijnej, które jest źródłem natchnienia także dla filozofii (FR, 60).

Pragnę zwrócić uwagę przede wszystkim **na to, że** nie wolno zatrzymywać się na pojedynczym, konkretnym przypadku, zaniedbując podstawowe zadanie, jakim jest ukazywanie uniwersalnego charakteru wiary (FR, 70).

Bez wątpienia, zaprezentowane powyżej konstrukcje metatekstowe są obciążone perswazyjnie. Ich perswazyjność wzmacniają często wyrażenia intensyfikujące: *jeszcze raz, ponownie, stanowczo, przede wszystkim, zwłaszcza, z pewnością, absolutnie koniecznie, z całą mocą, szczególnie, wyraźnie, w szczególności*. Używanie pierwszoosobowych form singularnych jest w encyklikach Jana Pawła II jednym ze sposobów budowania więzi komunikacyjnej z odbiorcą [zob. Gajewska 2014]. Pozwala on na wprowadzenie osobistego tonu, a dzięki temu służy zmniejszeniu dystansu komunikacyjnego między nadawcą i odbiorcą i nawiązaniu bliższego i głębszego kontaktu, a w efekcie zwiększeniu mocy i skuteczności perswazyjnego oddziaływania.

2. Formuły metatekstowe, w których podkreślanie ważności jest funkcją dodatkową/towarzyszącą

Jak wykazały badania, w encyklikach Jana Pawła II występują także formuły metatekstowe, w których sygnalizowanie ważności wprowadzanych treści stanowi funkcję towarzyszącą/dodatkową, a głównym zadaniem metatekstów jest nazywanie i akcentowanie strategicznych momentów prowadzonych rozważań. Tego typu wypowiedzi zostaną w niniejszym artykule jedynie zasygnalizowane, gdyż stały się one przedmiotem obszernej analizy w innych opracowaniach [zob. np. Gajewska 2017; Gajewska 2019].

Do konstrukcji omawianego typu należą na przykład:

2.1. Formuły wprowadzające temat wypowiedzi

- W świetle... należy rozważyć... (SRS, 26)
- Należy teraz bliżej zbadać... (FR, 35)
- Trzeba przyjrzeć się... (EV, 18)
- Warto omówić... (FR, 86)
- Warto teraz przyjrzeć się... (FR, 30)
- Z pewnością warto się zastanowić, czy... (US, 38)
- Pod tym kątem wypada raz jeszcze rozważyć... (RMt, 39)
- Wypada nam wniknąć w... (DV, 53)
- Wypada naprzód skupić się na... (LE, 40)
- Wypada nam wrócić do... (DV, 15)
- Wypada na koniec wypowiedzieć się na temat... (LE, 23)
- Ostatnią część rozważań na temat... wypada poświęcić... (LE, 24)
- Wypada dotknąć bliżej... (LE, 19)
- Trzeba, abyśmy skoncentrowali naszą uwagę na... (LE, 6)
- Musimy gruntownie wniknąć... (DiM, 7)
- Obecnie pragnę ukazać... (FR, 92)
- Troska pasterska każe mi rozważyć... (CA, 3)

W tym miejscu pragniemy zwrócić szczególną uwagę na... (EV, 11)

Na tle tych ogólnych rozważań **należy** teraz bliżej **z badać** relację między prawdą objawioną a filozofią (FR, 35).

Wypada na koniec, przynajmniej w zwięzłych słowach, **wypowiedzieć się na temat** tak zwanej *emigracji za pracą* (LE, 23).

Kolejnym niebezpieczeństwem, które **należy rozważyć**, jest scjentyzm (FR, 88).

Jak widać, przedstawione konstrukcje wprowadzają temat mających nastąpić rozważań i dodatkowo podkreślają konieczność jego wprowadzenia, a co za tym idzie, jego szczególną istotność i ważność.

Na szczególną uwagę wśród sygnalizatorów tematu zasługuje typowa dla wypowiedzi kaznodziejskich waloryzująca i emocjonalnie nacechowana konstrukcja wykrzyknieniowo-pytajna *Jakże nie wspomnieć o...*, szczególnie ulubiona przez polskiego papieża.

Jakże nie wspomnieć w tym kontekście o ekumenicznym zaangażowaniu na rzecz pokoju, wyrażającym się w modlitwie i działaniu, które ogarnia coraz liczniejszych chrześcijan i którego motywacja teologiczna staje się stopniowo coraz głębsza? (US, 76).

2.2. Formuły wprowadzające wnioski, stwierdzenia i konkluzje, wyrażające konieczność ich wprowadzenia i podkreślające ich ważność:

Należy tu stwierdzić, że... (SRS, 23)

Trzeba powiedzieć, że... (RMt, 39)

Trzeba przyznać, że... (FR, 28)

Trzeba uznać, że... (CA, 16)

Wypada stwierdzić, że... (LE, 19)

Wypada zauważyć, że... (LE, 14)

Wypada powiedzieć, że... (DiM, 14)

Muszę stwierdzić, że... (FR, 61)

Z pewnością musimy stwierdzić, że... (DV, 61)

Dziś pragnę powiedzieć, że... (DiM, 1)

Pragnę wyrazić tutaj głębokie przekonanie, że... (FR, 85)

Pragnę stwierdzić, że... (FR, 83)

Pragnę stanowczo potwierdzić, że... (FR, 62)

Choć „należy uznać za dopuszczalne zabiegi dokonywane na embrionie ludzkim, pod warunkiem, że uszanują życie i integralność embrionu, nie narażając go na ryzyko nieproporcjonalnie wielkie, ale są podejmowane w celu leczenia, poprawy jego stanu zdrowia lub ratowania zagrożonego życia”, **trzeba** zarazem **stwierdzić**, że wykorzystywanie embrionów i płodów ludzkich jako przedmiotu eksperymentów jest przestępstwem przeciw ich godności istot ludzkich, które mają prawo do takiego samego szacunku jak dziecko już narodzone i jak każdy człowiek (EV, 63).

Właśnie dlatego **pragnę wyrazić tutaj głębokie przekonanie** – opierając się na tym, czego nauczali konsekwentnie papieże ostatnich pokoleń i co potwierdził Sobór Watykański II – że człowiek jest w stanie wypracować sobie jednolitą i organiczną koncepcję poznania (FR, 85).

Pragnę stanowczo potwierdzić, że studium filozofii jest podstawowym i nieodzownym elementem w strukturze studiów teologicznych i w formacji kandydatów do kapłaństwa (FR, 62).

2.3. Formuły wprowadzające egzemplifikacje i wyjaśnienie/definicje, akcentujące ich ważność oraz konieczną obecność w prowadzonej argumentacji

Jako przykład... należy wymienić... (FR, 38)

Przez... należy rozumieć... (LE16, 16)

Należy wyjaśnić, że... (FR, 30)

... należy odczytać w odniesieniu do... (FR, 38)

Znamiennym tego przykładem jest... (FR, 62)

Aby sformułować poprawną ocenę moralną eutanazji, **trzeba** ją przede wszystkim jasno **zdefiniować**. Przez eutanazję w ścisłym i właściwym sensie należy rozumieć czyn lub zaniedbanie, które ze swej natury lub w intencji działającego powoduje śmierć w celu usunięcia wszelkiego cierpienia. Eutanazję należy zatem rozpatrywać w kontekście intencji oraz zastosowanych metod (EV, 65).

Wymienione w punkcie 2. konstrukcje pełnią ważną rolę w procesie komunikacji. Używając ich, nadawca nie tylko sygnalizuje i identyfikuje momenty strategiczne swojego rozumowania, ale także szczególnie mocno je podkreśla, wyodrębnia z całości tekstu oraz dokonuje ich pozytywnej oceny, uznaje je za ważne i niezbędne elementy integralne przekazywanej wypowiedzi. Oddziałuje w ten sposób na odbiorcę i dąży do wywołania zamierzonych przez siebie i pożądanых zachowań odbiorczych, decydujących o fortunności aktu komunikacyjnego.

Podsumowując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że wśród zróżnicowanych formalnie oraz semantycznie metatekstów funkcjonujących w encyklikach Jana Pawła II liczną grupę stanowią formuły podkreślające ważność wprowadzanych treści. Uznanie przez nadawcę danych informacji za szczególnie istotne jest motywowane przeprowadzonym przez niego wartościowaniem uwzględniającym kryteria poznawcze i religijne. Na podłożu sprawowanej władzy i posiadanej wiedzy nadawca-papież wartościuje/ocenia, które z informacji przeznaczonych do przekazania są najważniejsze oraz najbardziej istotne i na które należy zwrócić szczególną uwagę odbiorcy, informując go, że właśnie przedstawiane będą treści, których nie wolno przeoczyć, które trzeba i warto znać, aby w sposób poprawny i zgodny z intencjami nadawcy odebrać przekazywany komunikat.

W zanalizowanych konstrukcjach metatekstowych wyróżnić można formuły, w których sygnalizowanie ważności jest funkcją jedyną, oraz formuły, w których sygnalizowanie ważności wprowadzanych treści stanowi funkcję towarzyszącą/

dotatkową, a głównym zadaniem metatekstów jest nazywanie i akcentowanie strategicznych momentów prowadzonych rozważań. W obu grupach funkcjonalno-znaczeniowych wyodrębnić można: formuły stricte wartościujące oraz perswazyjnie nacechowane formuły modalne, formuły imperatywne i emocjonalne formuły pierwszoosobowe.

Warto na koniec zauważyć, że do używanych przez Jana Pawła II metatekstowych sygnalizatorów ważności wprowadzanych informacji należą zarówno konstrukcje specyficzne dla tekstów naukowych, jak również konstrukcje dla nich osobliwe i nietypowe, ale charakterystyczne na przykład dla przekazów katechetycznych i kaznodziejskich.

Wykaz encyklik i ich skrótów

Centessimus annus – CA
Dives in misericordia – DM
Dominum et Vivificantem – DV
Ecclesia de Eucharystia – EE
Evangelium vitae – EV
Fides et ratio – FR
Laborem exercens – LE
Redemptor hominis – RH
Redemptoris Mater – RMt
Redemptoris missio – RMs
Slavorum apostoli – SA
Sollicitudo rei socialis – SRS
Ut unum sint – US
Veritatis splendor – VS

Bibliografia

- Charciarek A., 2010, *Polskie wyrażenia metatekstowe o funkcji fatycznej i ich odpowiedniki czeskie i rosyjskie*, Katowice.
- Czapiga Z., 2008, *Rosyjskie operatory metatekstowe i ich polskie odpowiedniki*, Rzeszów.
- Duszak A., 1998, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa.
- Gajewska U., 2004, *Metatekstemy w języku nauk ścisłych*, Rzeszów.
- Gajewska U., 2014, *Budowanie więzi komunikacyjnej z odbiorcą (na przykładzie encyklik Jana Pawła II)* [w:] *Być nadawcą, być odbiorcą. Sytuacja komunikacyjna i jej parametry*, red. G. Sawicka, W. Czechowski, Toruń.
- Gajewska U., 2017, *Metatekstowe sygnalizatory tematu rozważań w encyklikach Jana Pawła II*, „Słowo. Studia językoznawcze” 8, red. K. Ożóg, Rzeszów.
- Gajewska U., 2019, *Formuły metatekstowe podkreślające przebieg argumentacji w encyklikach Jana Pawła II*, „Słowo. Studia językoznawcze” 10, red. K. Ożóg, Rzeszów.
- Grochowski M., 1983, *Metatekstowa interpretacja parentezy* [w:] *Tekst i zdanie*, red. T. Dobrzyńska, E. Janus, Wrocław.

- Jędrzejko E., 1987, *Semantyka i składnia polskich czasowników deontycznych*, Wrocław.
- Kupiszewski P., 1988, *Słownictwo normatywno-oceniające w ostatnich kazaniach Księdza Prymasa Wyszyńskiego*, „Prace Filologiczne”, t. XXXIV.
- Labocha J., 2008, *Tekst, wypowiedź, dyskurs w procesie komunikacji językowej*, Kraków.
- Laskowska E. 1992, *Wartościowanie w języku potocznym*, Bydgoszcz.
- Łapa R., 2004, *O modalności w homiliach i przemówieniach Jana Pawła II [w:] Język religijny dawniej i dziś*, red. S. Mikołajczak, ks. T. Węclawski, Poznań.
- Maciejewski W., 1983, *Podstawy polsko-szwedzkiej kontrastywnej lingwistyki tekstu*, Uppsala.
- Mikołajczak S., 1991, *Metatekst w tekście humanistycznych prac naukowych*, „Studia Polonistyczne”, t. XVI/XVII, Poznań.
- Kawka M., 1990, *Metatekst w tekście narracyjnym na przykładach współczesnych utworów literatury dla dzieci*, Kraków.
- Ożóg K., 1990, *Leksykon metatekstowy współczesnej polszczyzny mówionej. Wybrane zagadnienia*, Kraków.
- Piekarczyk D., 2013, *Metafory metatekstowe*, Lublin.
- Rytel D., 1982, *Leksykalne środki wyrażania modalności w języku czeskim i polskim*, Wrocław.
- Skwronek K., 2006, *Między sacrum a profanum: studium językoznawcze listów pasterskich Konferencji Episkopatu Polski (1945–2005)*, Kraków.
- Starzec A., 1999, *Współczesna polszczyzna popularnonaukowa*, Opole.
- Wajszczuk J., 2005, *O metatekście*, Warszawa.
- Wierzbicka A., 1971, *Metatekst w tekście [w:] O spójności w tekście*, red. M.R. Mayenowa, Wrocław.
- Witosz B., 2001, *Metatekst – w opisie teorii tekstowym, stylistycznym i pragmatycznym [w:] Stylistyka a pragmatyka*, red. B. Witosz, Katowice.
- Zdunkiewicz-Jedynak D., 1996, *Językowe środki perswazji w kazaniu*, Kraków.

METATEXTUAL FORMULAS HIGHLIGHTING IMPORTANCE OF INTRODUCING CONTENT (BASED ON ENCYCLICALS OF JOHN PAUL II)

Summary

Among formally and semantically diverse metatexts functioning in encyclicals of John Paul II a large group constitute formulas highlighting importance of introducing content.

Recognition by the sender specified information as particularly important is motivated by the evaluation carried out by him, taking into account cognitive and religious criteria.

In the analyzed metatextual structures we can distinguish formulas in which signaling importance is the only function, and formulas, in which signaling the importance of introducing content is an additional (accompanying) function, yet the main task of metatexts is naming and accentuating the strategic points of the discourse.

Strictly evaluative formulas and persuasively characterized modal formulas, imperative formulas and emotional first-person formulas can be distinguished in both groups.

Metatextual indicators signaling the importance of introducing content used by John Paul II are both structures specific to scientific texts, as well as structures peculiar and unusual for them, but characteristic of – for example – catechetical and preaching messages.

Key words: encyclical, metatext, evaluation, modality, persuasiveness